

Održivi razvoj i likovna umjetnost u odgojno-obrazovnom radu s djecom rane i predškolske dobi

PETRA LJUBIČIĆ

¹ Dječji vrtić Rijeka, Veslarska ulica 5, Hrvatska,
e-pošta: ljubicic.petra@gmail.com

Sažetak - Globalizacija i globalne promjene u svijetu potakle su ljudsko društvo na razmišljanje o budućnosti. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj postaje nužna potreba društva. Odgojitelji u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju imaju odgovornost stvaranja temelja u znanju i primjeni održivog razvoja jer ono zahtijeva cjeloživotno učenje pojedinca. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebali bi biti transformacijski oblik učenja jer je potrebno povezati pojedinca sa svojom okolinom i potaknuti svijest o njenoj važnosti kako bismo pokušali stvoriti promjene ponašanja prema njoj. Djeca aktivno uče pa su likovne aktivnosti vrlo primjerene za posredovanje znanja o održivom razvoju. Tijekom likovnih aktivnosti nuđenjem prirodnih i reciklažnih materijala te provođenjem održivih procesa djeca dobivaju priliku povezivanja s prirodom, upoznavanja s održivim procesima te stvaraju vrijednosti važne za individualnu i društvenu dobrobit.

Cljučne riječi: cjeloživotno učenje; likovne aktivnosti; održivi razvoj; vrijednosti

Uvod

U ovom radu govorit će se o implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u likovne aktivnosti djece rane i predškolske dobi. Naime, područje interesa za održivi razvoj raste porastom povezanosti i globalizacije u svijetu. Pojedinaac i okolina međusobno utječu jedno na drugo i zato je važno započeti s odgovornijim ponašanjem. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje prva su stepenica institucionalnog odgoja i obrazovanja te stvaraju temelje za cjeloživotno učenje. Iz tog razloga, obrazovanje za održivi razvoj trebalo bi biti implementirano u odgojno-obrazovni rad i dječju svakodnevnicu. „Stoga se pred odgoj i obrazovanje stavlja izvanredno velika zadaća – osposobiti mlade ljude za ulogu aktivnih građana u društvu znanja, razvijajući njihove sposobnosti i vještine koje će im pomoći u suočavanju sa svim izazovima, nepoznicama, naslijeđenim i novonastalim problemima koje donosi 21. stoljeće“ (Borić, Jindra i Škugor, 2008, str. 316). Bolešić i Vekić-Kljaić (2022) napominju da je praksa održivog razvoja jedan od načina kojim možemo osigurati održivost i pružiti djeci svijet kojim se ponosimo. Djeca rane i predškolske dobi aktivno uče istražujući okolinu, a likovne aktivnosti temeljene na primjeni održivog razvoja jedan su od načina upoznavanja djece s održivim procesima i aktivnim sudjelovanjem u istima. Osim što tako stvaramo transformacijski oblik učenja koji je svojim pristupom najprimjereniji djeci, njegujemo i temeljne vrijednosti Nacionalnog kurikulum za rani i predškolski odgoj donesenog 2014. godine. „Stupanj ostvarenosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u dječjem vrtiću ili školi ne mjeri se po tome koliko se prakticiraju neki postupci, već prije ostalog po tome kako su osigurani i ostali uvjeti, odnosno koliko se u njima ogleda i jamči osposobljenost odgojno-obrazovnih djelatnika“ (Uzelac, 2008, str. 17). Odgojitelji bi trebali prepoznati važnost održivoga razvoja i profesionalno se usavršavati u tom polju.

Održivi razvoj i likovne aktivnosti

Globalne promjene u svijetu potakle su društvo na razmišljanje o sadašnjim postupcima i ponašanjima te njihovim posljedicama na budućnost. Zato je, 1987. godine, Svjetska komisija za okoliš i razvoj definirala pojam *održivi*

razvoj - razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti, a pritom ne ugrožava mogućnost budućih generacija za zadovoljenje vlastitih potreba uzimajući u obzir okolišnu, društvenu i gospodarsku održivost. Herceg (2013) pobliže objašnjava kako je načelo okolišne održivosti usmjereno na osiguravanje razvoja koji je usklađen s podržavanjem vitalnih okolišnih procesa, biološke raznovrsnosti i njenih resursa. Načelom socijalne i kulturalne održivosti pokušava se osigurati razvoj usklađen s kulturnim i tradicionalnim vrijednostima ljudskih zajednica i jačanju njihova identiteta, dok se načelom gospodarske održivosti osigurava gospodarski djelotvoran razvoj koji upravlja resursima, u korist sadašnjih i budućih generacija. Moglo bi se reći kako je održivi razvoj način življenja čovjeka u skladu s prirodom, s ciljem njezina očuvanja, a pritom brinući i o društvenom okruženju u kojemu se razvoj provodi. Borić i sur. (2008) ističu kako je održivi razvoj moguć samo uz informiranje i obrazovanje cijelog društva te kako se obrazovanje za održivi razvoj ne može odvojiti od pojma cjeloživotnog učenja jer se bez kontinuiranog odgoja i obrazovanja koji vodi promjenama u ponašanju, razmišljanju i načinu življenja pojedinca, održivi razvoj ne može provoditi. Povoljniji ishodi zajedničkog života trebali bi biti cilj obrazovanja za održivi razvoj, a ono zato mora biti transformacijski proces učenja pojedinca koji mijenja njegova uvjerenja, stavove i vrijednosti te ga potiče na kritičko promišljanje o posljedicama vlastitog ponašanja u odnosu na okolinu koja ga okružuje.

„Dok širi pojam održivog razvoja podrazumijeva razne strategije i inicijative vezane za rješavanje problema klimatskih promjena, prilagodbu za rješavanje problema, u užem smislu, održivi razvoj kod djece rane dobi podrazumijeva razvoj osjetljivosti za svoje okruženje u kojem živi“ (Hrzić, 2024, str. 98). Dakle, djecu rane i predškolske dobi potrebno je što više izlagati aktivnostima koje bogate njihovo znanje, sposobnosti, vještine i navike. Potrebno ih je usmjeriti prema okolini koja ih okružuje kako bi posljedično razumjela da su i oni dio te okoline i da međusobno utječu jedni na druge. Hagglund i Pramling Samuelsson (2009) ističu da, kada se govori o obrazovanju za održivi razvoj, odgojitelji/učitelji moraju razmišljati o tome što održivi razvoj znači u svakodnevicu djeteta. Uzelac (2008) ističe kako će dijete najvjerojatnije slijediti dimenzije održivosti s privlačnim illi poželjnim karakteristikama. Važnost obrazovanja za održivi razvoj prepoznata je i u sustavu ranog i predškolskog

odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske. „Temeljne vrijednosti Nacionalnoga kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje proizlaze iz opredijeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjeloviti osobni razvoj djeteta, za čuvanje i razvijanje nacionalne, duhovne, materijalne i prirodne baštine Republike Hrvatske, za europski suživot te za stvaranje društva znanja i vrijednosti koje će omogućiti napredak i održivi razvoj” (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014, str. 19).

Hrčić (2024) iznosi da bi vrtić kao odgojno-obrazovna ustanova trebao nastojati na različite načine bogatiti dječje znanje o svijetu u kojem živimo, o prirodi i prirodnim resursima, o načinima kako racionalno i održivo trošiti energiju te poticati međunarodnu suradnju. Jedan od načina na koji to možemo činiti jest koristiti se umjetnošću kako bismo pobudili svijest djece o održivom razvoju i poštovanju prirode. Umjetnost može biti sjajan medij uz pomoć kojeg dajemo djeci priliku za povezivanje s prirodom, za kritičko promišljanje, pozitivno utjecanje na stvaranje slike o sebi, surađivanje s drugima, pronalaženje smisla, poštivanja svijeta oko sebe i stvaranja bolje budućice zajednice. Shrivastava, Ivanaj i Ivanaj (2012) smatraju da se korištenjem umjetnosti, metodama koje se temelje na umjetnosti i estetici, može potaknuti pojedinca na bolje djelovanje osvještavanjem utjecaja vlastitog ponašanja u odnosu na održivi razvoj jer umjetnost razvija strast i emocionalnu potrebu za održivim životom.

Hrčić (2024) govori kako bez obzira na dob djeteta, umjetničke kompetencije, a posebno u likovnom području, doprinose samoizražavanju, kreativnosti i rješavanju problema, emocionalnoj regulaciji, povjerenju i samopoštovanju, a posebno naglašava kako iskustvo likovnog izražavanja djetetu pruža prilike za samostalno učenje i donošenje odluka. Likovne aktivnosti, u koje je implementiran odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, djetetu u ranoj i predškolskoj dobi omogućavaju stjecanje znanja, vještina i stavova kojima može doprinijeti svakodnevici na održiviji način. U aktivnostima nalazimo i sve vrijednosti utkane u Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje iz 2014. godine. „U vrtiću, dijete stječe znanje aktivno, oslanjajući se na svoj urođeni istraživački i otkrivački potencijal” (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014, str. 19). Sama dinamika

provedbe likovnih aktivnosti jest aktivno uključivanje djece, a ponuda raznovrsnog likovnog materijala i uporaba različitih likovnih tehnika omogućava im istraživanje i otkrivanje svog unutarnjeg i vanjskog svijeta. Ako su ti materijali pritom prirodni ili reciklažni, a tehnike prate održive procese, stvorena je aktivnost koja djetetu rane i predškolske dobi holistički pridonosi obrazovanju za održivi razvoj. Također, likovne aktivnosti u vrtiću najčešće se provode kao grupne aktivnosti što djeci omogućava razvijanje vrijednosti humanizma i tolerancije. „Umjetnost stvaranja omogućuje djeci istraživati vlastite ideje pojedinačno ili u grupi, razgovarati o tim idejama s drugom djecom i odraslima“ (Hrzić, 2024, str. 92). Tijekom sudjelovanja u likovnim aktivnostima djeca imaju mnoštvo prilika u kojima trebaju dijeliti, pomagati, komunicirati na prihvatljiv način i međusobno komentirati napravljeno. Aktivno uče kako biti suosjećajna, kako pružiti potporu drugome te kako prihvatiti i poštovati međusobne različitosti. Dvršeni likovni rad djetetu može poslužiti kao povratna informacija vlastitih mogućnosti, a usporedba s prijašnjim radovima omogućava mu uvid u vlastiti razvoj i prethodna promišljanja. Odgojitelj vodi dijete kroz proces refleksije, koja bi trebala biti podržavajuća i osnažujuća, a eventualna nezadovoljstva i „pogreške“ treba promatrati kao mogućnosti za napredovanje. Tako dijete može razvijati svoj identitet, stvarati pozitivnu sliku o sebi i graditi samopoštovanje. Kada se govori o likovnim aktivnostima koje su razvojno održive, tada se može reći da one njeguju vrijednost odgovornosti. Smisao takvih aktivnosti jest omogućeno povezivanje djece i prirode te stjecanje znanja o održivim procesima kako bismo potakli njihovo razmišljanje o odgovornom ponašanju za opće društveno i prirodno dobro. Bolešić i Vekić-Kljaić (2022) govore da putem aktivnosti koje omogućavaju kritičko razmišljanje i traženje kreativnih rješenja, djeca stvaraju spoznaje i vrijednosti koje im daju temelje za razvoj odgovornog pojedinca sposobnog živjeti u društvu znanja na održivi način. Naposljetku, zato što odgojitelji pomoću likovnih aktivnosti nude slobodu samostalnog odlučivanja i djelovanja djeteta, njima se ostvaruju vrijednosti autonomije i kreativnosti. Dakako, Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) naglašava da je za ostvarenje istih potreban primjeren fizički i socijalni kontekst koji se oslanja na prihvaćanje, njegovanje, poticanje i razvijanje prirodne kreativnosti djeteta te da se posebno cijeni i potiče razvoj divergentnog mišljenja djeteta. Umjetnost je dokaz ljudske

kreativnosti, a za rješavanje problema povezanih s održivim razvojem, potrebno je divergentno mišljenje. Također, Hagglund i Pramling Samuelsson (2009) napominju da je mogućnost samostalnog djelovanja i prepoznavanje odgovornosti prema okolini ključna u obrazovanju za održivi razvoj.

„Treba znati na dinamičan način implementirati teme održivog razvoja u svakodnevni rad s djecom. Cilj takvog pristupa je kod djece razviti osjećaj odgovornosti i svijesti prema svojoj okolini“ (Bolešić i Vekić-Kljaić, 2022, str. 143). Kako bi obrazovanje za održivi razvoj putem likovnih aktivnosti bilo svrhovito, odgojitelji moraju biti upućeni i osviješteni o odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, posjedovati relevantna znanja o održivom razvoju te znati na koje načine prenijeti znanja djeci. Ohrabrujuće su riječi Borić i sur. (2008) da su, u odnosu na učitelje i sveučilišne profesore, upravo odgojitelji najupućeniji u sadržaje cjeloživotnog učenja za održiv razvoj te da imaju najviše iskustva u njihovom provođenju. Budući da se u ovome radu govori o integraciji obrazovanja održivog razvoja u likovne aktivnosti, odgojitelje je potrebno upoznati s likovnim tehnikama i metodama primjene istih, a svakako je važno i razumijevanje uloge tijekom provedbe likovnih aktivnosti. Međutim, Novaković (2014) navodi da iako odgojitelji prepoznaju važnost oblikovanja motivirajućeg okruženja i ponude potrebnih materijala i alata u skladu s interesima i potrebama djece, ipak 65,7% odgojitelja smatra kako je njihova uloga u likovnim aktivnostima naučiti dijete crtati, što ukazuje na još uvijek prisutnu tradicionalnu koncepciju uloge odgojitelja u likovnim aktivnostima i nerazumijevanju učenja djece na temelju vlastitog iskustva.

Praktični primjeri

Jedan od načina integracije obrazovanja za održivi razvoj u odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi jest uz pomoć likovnih aktivnosti. Odgojitelji pomoću likovnih aktivnosti mogu podržati obrazovanje za održivi razvoj tako što će djetetu omogućiti da putem likovnog stvaralaštva pokaže ono što zna, razumije, misli i osjeća o temama poput ekologije, očuvanja prirode, klimatskih promjena, siromaštva, zagađenja, izumiranja vrsta i slično. Međutim, likovne aktivnosti mogu biti osmišljene tako da praktično podržavaju

održivi razvoj. Aktivnom primjenom održivih procesa i načina stvaranja djeca imaju priliku prepoznati osobnu odgovornost prema ekološkim akcijama, nudi im se mogućnost suradničkog rješavanja problema i motivira ih se na život održivim razvojem. Shrivastava i sur. (2012) ističu kako umjetnost ima jedinstvenu sposobnost simboliziranja apstraktnog na konkretan način, čime pridonosi potencijalu za podizanje svijesti i promjeni u načinu razmišljanja koji su potrebni za održivost. Pomoću sljedećih praktičnih primjera prikazat će se na koje se sve načine mogu osmisliti održive likovne aktivnosti.

Jedan od najjednostavnijih načina implementiranja održivog razvoja u likovne aktivnosti je korištenje reciklažnog materijala. Na slikama (1, 2) može se vidjeti korištenje reciklažnog materijala za izradu alegorijskih kola. Djeca su imala priliku kreativno se izraziti, a zatim u igri koristiti ono što su stvorila. Na taj su način mogli uvidjeti kako korištenjem predmeta koji više nema svoju primarnu svrhu mogu obogatiti vlastitu igru.

Slika 1. Izrađivanje alegorijskih kola

Slika 2. Alegorijska kola od reciklažnog materijala

Slično je osmišljena i aktivnost koju prikazuju slike 3 i 4. Na temelju priče „Tri praščića“, a potom praćenjem dječjeg interesa, odgojitelj je ponudio materijale kojima su djeca mogla uprizoriti kućice praščića. Djeca su lijepila slamu i drvo na prazne kutije. Napravljene kućice potakle su ih na razvoj dramske igre i tako produljile interes za spomenutu priču.

Slika 3. Izrađivanje kućica

Slika 4. Kućice iz priče „Tri praščića“

Proces i produkti upotrebe reklamnih časopisa za izradu podmetača vidljivi su na slikama 5 i 6. Djeca su tijekom ove aktivnosti u reklamnim časopisima tražila prehrambene namirnice koje vole konzumirati, izrezivala ih pa potom lijepila na papir. Zatim su ih plastificirali i koristili tijekom ručka kao podmetače ispod tanjura. Nakon svakog obroka djeca su pomno čistila svoje podmetače kako bi ih očuvali i pripremili za sljedeću upotrebu, a iz toga je vidljiv poticaj na razvijanje vlastitih higijenskih navika. Osim higijenskih navika, ova aktivnost utjecala je i na razvoj njihovih životno-praktičnih znanja i vještina.

Slika 5. Izrađivanje podmetača

Slika 6. Podmetači za jelo

Na slikama 7 i 8 prikazana je aktivnost tiskanja u kojoj je upotrijebljen reciklažni materijal. Postoje strojevi za ručni tisak, ali oni često nisu dostupni u dječjem vrtiću, zato za ovu aktivnost sasvim dobro može poslužiti stroj za ručno rađanje tjestenine jer funkcionira na sličan način. Proces ove aktivnosti započinje rezbaranjem uzorka na sjajnoj strani ambalaže tetrapaka nakon čega se nanosi boja i briše višak iste. Zatim se ambalaža prisanja na papir na

kojem želimo ostaviti uzorak, a potom se provlači kroz stroj za ručno rađanje tjestenine. Aktivnost je dinamična, stoga privlači i zadržava dječju pažnju, a svoje predloške djeca mogu koristiti više puta i tako ponavljati aktivnost. Također, tijekom ove aktivnosti primijećena je i visoka razina suradnje i podrške među djecom. Bitno je naglasiti kako su se ove aktivnosti provodile u obliku suradnje s roditeljima jer su sve materijale prikupljali i donosili u vrtić zajedno s djecom. Roditelji češće zapitkuju i nude materijale koji bi mogli poslužiti i biti korisni u odgojno-obrazovnom radu.

Slika 7. Aktivnost tiska

Slika 8. Otisnuti radovi

Osim korištenja reciklažnog materijala, možemo koristiti i onaj prirodni. Na slikama 9, 10, 11, 12 i 13 prikazana su djeca za vrijeme procesa izrade likovnih radova na temu godišnjih doba (jesen, zima i proljeće) te njihovi nastali radovi. Ove su aktivnosti imale i istraživački karakter jer su se djeca upoznavała s prirodnim obilježjima svakog pojedinog godišnjeg doba. Svakodnevno promatranje prirode u okolini dječjeg vrtić dalo je djeci mogućnost povezivanja s prirodom i uočavanja promjena u njezinim ciklusima. To ih je potaknulo na daljnja istraživačka pitanja kao što su: „Zašto pada lišće?“, „Zašto neka stabla imaju lišće, a druga nemaju“, „Što je žuti prah (pelud)?“, „Zašto je lišće različite boje?“ te mnoga druga. Također, korištenjem prirodnih materijala djeca su koristila i sva svoja osjetila, što je iznimno važno u poticanju njihova cjelovitog razvoja.

Slika 9. Korištenje suhog lišća

Slika 10. Korištenje borovih grančica

Slika 11. Likovni radovi s osušenim lišćem

Slika 12. Likovni radovi s borovim grančicama

Slika 13. Likovni radovi s osušenim cvijećem

Nadalje, prirodni materijal može se koristiti za izradu prirodnih boja i slikanje istima. Ova aktivnost koristi se od davnina. Pokazala se kao iznimno zanimljiva djeci jer privlači pozornost te ona uživaju u procesu stvaranja i praktičnog korištenja onoga što su sama stvorila. Prirodne boje obično se rade tako što se prirodni pigmenti miješaju s vezivom ili otapalom kao što su ljepilo, alko-

hol, jaje, voda i slično. Djeca su na vanjskome prostoru samostalno prikupila lišće, a potom su u vodi gnječenjem oslobađala njegove pigmente (Slika 14). Dobivene boje koristila su i za oslikavanje (Slika 15).

Slika 14. Izrada prirodne boje od lišća

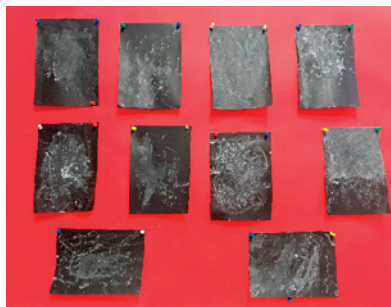

**Slika 15. Likovni radovi nastali korištenjem
prirodne boje od lišća**

Jedna od aktivnosti izrade boje obuhvaćala je korištenje zasićene otopine vode i soli (Slika 16). Djeca su istu zasićenu otopinu koristila na papiru kako bi prikazala „Zimsku mećavu“. Ovakvom provedbom dobila su uvid u cjelokupan proces dobivanja prirodne boje - od prikupljanja potrebnog materijala i prerade istoga do same njegove primjene. Kako bi aktivnost bila još više u skladu s održivim razvojem, zasićena se otopina iskoristila za istraživačku aktivnost praćenja i proučavanja procesa kristalizacije soli koja je vidljiva na slici 18. Djeca su se svakodnevno vraćala promatranju stvaranja kristala, a čak i kada je sva voda isparila, nisu dopuštala uklanjanje materijala iz sobe dnevnog boravka.

Slika 16. Zasićivanje otopine vode i soli

Slika 17. Likovni radovi „Mečava“

Slika 18. Kristalizacija soli

Naposljetku, ne smije se izostaviti aktivnost reciklaže starog papira. Proces provođenja ove aktivnosti traje nekoliko dana, ali je vrlo vrijedan i možda najbolje integrira likovnu umjetnost i održivi razvoj. Djeca u ovoj aktivnosti mogu aktivno sudjelovati u svakom koraku reciklaže papira, a zatim isti mogu koristiti za svoje likovne radove. Aktivnim sudjelovanjem imaju priliku uvidjeti koliko je vremena, resursa i truda potrebno dati u izradu onoga što svakodnevno koriste, što može utjecati na njihovo odgovorno trošenje prirodnih resursa.

Možemo uvidjeti kako su održive likovne aktivnosti vrlo često povezane i s drugim područjima odgojno-obrazovnog rada kao što su slobodna simbolička igra, životno-praktične aktivnosti i istraživačke aktivnosti. Ovakve su aktivnosti vrlo vrijedne jer nude širok spektar sadržajnih mogućnosti i tema koje se, implementacijom u prikazane aktivnosti, mogu napraviti u skladu

s interesima djece. Zbog svoje dinamičnosti odgojitelju pružaju mogućnost primjene različitih oblika i metoda odgojno-obrazovnog rada. Omogućuju uključenost svakog djeteta sukladno njegovim vlastitim razvojnim mogućnostima. Osim toga, ovakve praktične aktivnosti stvaraju poticajno okruženje u grupi. Djeca su sklona pomaganju, dijeljenju uloga i samoorganiziranosti. Tijekom provođenja ovakvih aktivnosti potrebna je visoka razina fleksibilnosti odgojitelja kako bi djeci osigurao dovoljno vremena za istraživanje i proučavanje te kako bi im omogućio slobodu u kojoj mogu sami odlučivati i djelovati te posljedično, metodom pogreške i pokušaja, dolaziti do novih znanja, stvarati vlastite zaključke te revidirati svoje znanje, vrijednosti, stavove, sposobnosti, vještine i ponašanja.

Zaključak

Globalizacija uzrokuje sve brže promjene u svijetu. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj povezani su sa stalnim promjenama, stoga postoji potreba za stalnim učenjem i rekonstrukcijom znanja o održivom razvoju. U ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju djece trebali bismo započeti s takvim obrazovanjem zbog veće mogućnosti ostvarivanja rezultata. Što prije započnemo sa stvaranjem temelja u znanju o održivom razvoju, to se prije mogu početi stvarati promjene u ponašanju pojedinaca. U literaturi je stavljen naglasak na visok stupanj sudjelovanja djeteta u aktivnostima koje potiču življenje na održivi način. Likovne aktivnosti, u koje je integrirana praktična primjena procesa održivog razvoja, odličan su oblik transformacijskog učenja jer zahtijevaju visoku uključenost djece rane i predškolske dobi tijekom njihove provedbe. Ovaj bi rad, teorijskom podlogom i prikazom primjera iz prakse, mogao potaknuti odgojitelje na promišljanje o vlastitom radom i o načinima kako svoj odgojno-obrazovni rad učiniti održivijim. Dakako, odgojitelji bi se trebali kontinuirano usavršavati u području održivoga razvoja te u odgojno-obrazovnoj skupini stvarati uvjete koji omogućuju življenje održivoga razvoja. „Možemo zaključiti kako likovnost djeteta rane i predškolske dobi doprinosi jačanju i povezanosti problemsko-istraživačkog pristupa te na specifičan i otvoren način podupire proces svestranog razvoja osjetljivosti djece za održivi razvoj“ (Hrzić, 2024, str. 101).

Literatura

- Bolešić, P. i Vekić-Kljaić, V. (2022). Znanje i praksa odgojitelja o održivom razvoju u dječjem vrtiću. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 1(1), 141-153.
- Borić, E., Jindra, R. i Škugor, A. (2008). Razumijevanje i primjena sadržaja cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. *Odgojne znanosti*, 10(2(16)), 315-327.
- Häggglund, S. i Parmling Samuelsson, I. (2009). Early childhood education and learning for sustainable development and citizenship. *International Journal of Early Childhood*, 41, 49-63.
- Herceg, N. (2013). *Okoliš i održivi razvoj*. Zagreb: Synopsis d.o.o.
- Hrzić, Z. (2024). Likovnost djeteta rane i predškolske dobi kroz prizmu održivog razvoja. *Krugovi djetinjstva*, Vol 12(2), 91-103. DOI: 10.53406/kd.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.
- Novaković, S. (2014). Preschool teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Children. *Croatian Journal of Education*, Vol 17(1), 153-163.
- Shrivastava, P., Ivanaj, V. i Ivanaj, S. (2012). Sustainable developmet and the arts. *International Journal of Technology Management*, 60(1-2), 23-43.
- Uzelac, V. (2008). Teorijsko-praktični okvir cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. U V. Uzelac i L. Vujičić (Ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj* (str. 1 – 26). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- WCED. (1978). *Our Common Future: Report of the Wolrd Commission on Environment and Deve-*
lopment. Preuzeto s <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> (27.4.2025.)